

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни

“ПСИХОЛОГІЯ СІМ’Ї”

(для бакалаврів, магістрів)

МАУП

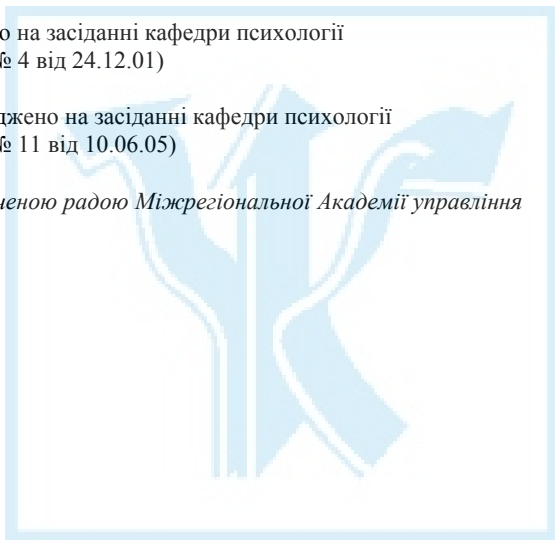
Київ 2005

Підготовлено кандидатом психологічних наук, професором
О. І. Бондарчук

Затверджено на засіданні кафедри психології
(протокол № 4 від 24.12.01)

Перезатверджено на засіданні кафедри психології
(протокол № 11 від 10.06.05)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Бондарчук О. І. Навчальна програма дисципліни “Психологія сім’ї” (для бакалаврів, магістрів). — К.: МАУП, 2005. — 15 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, навчально-тематичний план, програмний матеріал до вивчення дисципліни “Психологія сім’ї”, вказівки до виконання контрольної роботи, завдання для контрольних робіт, питання для самоконтролю, а також список рекомендованої літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2005

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Одним з важливих напрямів діяльності практичного психолога є психологічне консультування сім'ї. Цей аспект роботи набуває все більшої значущості у зв'язку з тим, що сім'я — специфічний соціальний інститут, завданням якого є репродукування і виховання молодого покоління, забезпечення особистого щастя людей.

У той же час аналіз стану сучасної сім'ї вказує на численні проблеми в її становленні, при цьому часто причини тих або інших проблем, неблагополуччя сім'ї в цілому полягають або у внутрішньосімейному спілкуванні, або в індивідуальних особливостях членів сім'ї, тобто мають психологічну природу.

Таким чином, *мета* цього курсу — розкрити психологічні особливості сучасної сім'ї, об'єктивних і суб'єктивних чинників її розвитку, ролі сім'ї в соціалізації індивіда, можливостей психолога в психологічній підтримці сім'ї. При цьому *завданням* курсу є озброєння психологів знаннями про психологію сім'ї, а також про шляхи надання їй психологічної допомоги.

Такий підхід зумовив виділення в програмному матеріалі курсу двох основних розділів. У першому розділі висвітлюються особливості становлення і розвитку сім'ї як соціально-психологічного феномена. У другому розділі розкриваються основні напрями діяльності практичного психолога щодо надання психологічної допомоги сім'ї у процесі її психологічного консультування.

У результаті психологи повинні знати особливості становлення і розвитку сім'ї як соціально-психологічного феномена, об'єктивні та суб'єктивні фактори стабільності шлюбу і сім'ї, механізми соціалізації дитини в сім'ї, шляхи психологічної підтримки сім'ї, вміти користуватися методами психодіагностики сім'ї з метою надання їй відповідної психологічної допомоги.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
вивчення дисципліни
“ПСИХОЛОГІЯ СІМ’Ї”

№ п/п	Назва розділу і теми
	<i>I. Психологічні особливості сучасної сім’ї</i>
1	Сім’я як соціально-психологічний феномен
2	Проблеми стабільності шлюбу і сім’ї
3	Сім’я та її вплив на формування особистості дитини
	<i>II. Діяльність соціального психолога щодо надання психологічної допомоги сім’ї</i>
4	Психологічна діагностика сім’ї
5	Психологічна корекція сімейних стосунків: психологічне консультування і психотерапія

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ
до вивчення дисципліни
“ПСИХОЛОГІЯ СІМ’Ї”

Розділ I. Психологічні особливості сучасної сім’ї

Тема 1. Сім’я як соціально-психологічний феномен

Поняття про сім’ю як малу соціальну групу. Особливості сім’ї: жорсткі нормативні настанови, гетерогенність складу, закритий характер, поліфункціональність, “історичність”, емоційність стосунків тощо.

Функції сім’ї (репродуктивна, виховна, економічна, регулятивна, секуальна, комунікативна, рекреативна, психотерапевтична тощо) та їх психологічний аналіз. Типологія сім’ї: за представленістю поколінь, за числом членів сім’ї, за кількістю дітей, за рівнем психологічного здоров’я, за рівнем конфліктності, за виховним потенціалом тощо. Структура сім’ї як система спорідненості, а також сукупність психологічних відносин, внутрішньосімейних настанов, відносин влади і авторитету. Сімейні підсистеми та їх характеристика.

Динаміка сім’ї. Провідні тенденції в розвитку сучасної сім’ї: гуманізація стосунків, зростання значущості групових характеристик у порівнянні з інституціональними, егалітаризація сімейних зв’язків, підвищення ролі внутрішніх регулювальників сімейних відносин. Етапи життєдія-

льності сім'ї. Психологічний аналіз проблем, властивих кожному етапу життєдіяльності сім'ї.

Література [4; 5; 9; 14; 16; 21; 25]

Тема 2. Проблеми стабільності шлюбу і сім'ї

Шлюб як санкціонована суспільством форма відносин між статтю і до потомства. Мотивація взяття шлюбу: інтимно-особистісні, морально-психологічні, сімейно-батьківські та господарсько-побутові мотиви. Критерії вибору шлюбного партнера: соціокультурні й емоційно-духовні характеристики. Умови стабільності шлюбу. Соціально-психологічні чинники розірвання шлюбу.

Шлюб і сім'я. Подружня сумісність як основа стабільності сім'ї. Рівні подружньої сумісності. Психофізіологічна сумісність. Функціонально-рольова сумісність. Ціннісно-орієнтаційна єдність сім'ї. Адаптивний підхід до подружньої сумісності. Особливості подружнього спілкування і його вплив на стабільність сім'ї.

Психологічне здоров'я сім'ї: сутність і рівні. Умови управління психологічним здоров'ям сім'ї: розвиток мотивації шлюбно-сімейних відносин, формування адекватних уявлень про роль сім'ї в житті людини, розвиток навичок і умінь внутрішньосімейної корекції дезорганізуючої поведінки окремих членів сім'ї, своєчасне регулювання внутрішньосімейних відносин як основи розвитку всіх видів сумісності, залучення сім'ї до активного життя.

Психологічна готовність особистості до сімейного життя як чинник майбутньої стабільності шлюбу і сім'ї. Структурні компоненти готовності до сімейного життя. Фізична зрілість. Етико-психологічна і соціальна готовність до сімейного життя. Сексуальна готовність. Роль батьківської сім'ї в підготовці підростаючого покоління до сімейного життя: соціальний, етичний, правовий, психологічний, естетичний, господарсько-економічний аспекти тощо.

Література [4; 6; 7; 9; 11; 13; 14; 16; 17; 21–23; 25]

Тема 3. Сім'я та її вплив на формування особистості дитини

Роль сім'ї в соціалізації дитини. Особливості соціалізації дитини в сім'ї. Можливості реалізації виховного потенціалу сучасної сім'ї. Спілкування батьків і дітей як детермінанта розвитку особистості дитини. Психологічні механізми соціалізації, за допомогою яких батьки впливають на дітей.

Стилі сімейного виховання: авторитарний, демократичний, ліберальний, змішаний. Характеристика неадекватного батьківського ставлення: потураюча гіперпротекція, домінуюча гіпопротекція, підвищена моральна відповідальність, емоційне відторгнення, жорстоке ставлення тощо. Вплив стилю виховання на становлення особистості дитини. Репродуктивний характер батьківських настанов і стилів виховання.

Причини неадекватного ставлення батьків до дитини (психо-логопедагогічна некомпетентність батьків, некритично засвоєні стереотипи виховання, особистісні особливості батьків, особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проєктуються на дитину) та їх психологічний аналіз.

Література [2–4; 7; 10; 12; 16; 17; 19; 25]

Розділ II. Діяльність соціального психолога щодо надання психологічної допомоги сім'ї

Тема 4. Психологічна діагностика сім'ї

Мета і завдання психологічної діагностики сім'ї. Методи психологічного вивчення сім'ї: науково-дослідні, діагностичні, корекційно-діагностичні або корекційні. Індивідуальний і системний підходи до вивчення сім'ї.

Методи визначення готовності до сімейного життя. Діагностика подружніх стосунків. Методи визначення подружньої сумісності. Методи визначення особливостей психологічного клімату сім'ї.

Сім'я з дитиною як об'єкт психологічної діагностики. Психодіагностика стилів сімейного виховання. Діагностика порушень у процесі виховання в сім'ї.

Особливості системного підходу до вивчення сім'ї. Діагностика рівня психологічного здоров'я сім'ї. Інтегративна модель системної психодіагностики.

Література [1; 4; 16; 19; 20; 22; 24]

Тема 5. Психологічна корекція сімейних стосунків: психологічне консультування і психотерапія

Характерні риси психологічного консультування і психотерапії. Принципи психологічного консультування сім'ї. Механізми психологічної корекції сімейних стосунків. Базисні психотехнічні засоби: організація спілкування, діяльності, практики нових соціальних відносин тощо.

Спеціальні психотехнічні дії: техніка безоцінного, емпатійного слухання, техніка психодрами та ін.

Можливості психокорекції подружніх стосунків. Психологічна корекція стосунків батьків з дітьми. Поняття про спільну сімейну психотерапію і доцільність її застосування. Принципи і стадії процесу сімейної психотерапії на основі різних підходів. Особливості подання психологічної допомоги сім'ї, де є діти різного віку.

Література [4; 7; 15–17; 19; 24; 25]

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Номер варіанта контрольної роботи студент вибирає за останньою цифрою номера своєї залікової книжки (див. таблицю).

Остання цифра номера залікової книжки студента	Номер варіанта контрольної роботи
0; 1	1
2; 3	2
4; 5	3
6; 7	4
8; 9	5

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Варіант 1

1. Завершіть речення таким чином, щоб відповідь найточніше відбивала сутність поняття “сім'я”:

“Сім'я — це мала соціальна група, що ґрунтується на шлюбі та(або) кровній спорідненості й...”

Обґрунтуйте вашу відповідь.

2. Якими є тенденції розвитку сучасної сім'ї?

3. Якому стилю сімейного виховання властива загострена увага і піклування про дитину у поєднанні з численними обмеженнями і заборонами? Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю стосунків з дітьми?

4. Проведіть дослідження подружніх стосунків за вибраною вами методикою. Подайте психологічний аналіз результатів обстеження однієї з сімей (на ваш вибір).

5. Сімейне консультування та психотерапія протипоказані, якщо:

- 1) центральними є міжособистісні проблеми в сім'ї;
- 2) проблеми дитини безпосередньо пов'язані з негативними особливостями функціонування сім'ї;
- 3) сім'я є чинником травматизації для одного чи кількох її членів;
- 4) члени сім'ї мають ригідні життєві настанови, особливо пов'язані з похилим віком;
- 5) дитячі проблеми закріплюються сім'єю.

Варіант 2

1. Серед перелічених характеристик виберіть ті, що найточніше визначають специфіку сім'ї як малої соціальної групи:

- 1) жорстка нормативна визначеність стосунків, гетерогенність складу, закритість групи, поліфункціональність, переважно емоційний характер стосунків;
- 2) гетерогенність складу, максимальний нормативний контроль, ієрархія ролей, розподіл влади, неформальний характер стосунків;
- 3) поліфункціональність, переважно емоційний характер стосунків, кооперативний характер інтеракції, відкритість групи;
- 4) тотальний характер включення в групу, жорстке нормативне окреслення стосунків, поліфункціональність, невелика кількість членів групи, психологічний клімат сім'ї;
- 5) закритий характер групи, залежність від історії розвитку стосунків, конфіденційність стосунків, ієрархія ролей, залежність взаємодії від групових норм.

Обґрунтуйте вашу відповідь.

2. Яка ієрархія мотивів одруження є, як правило, оптимальною для подальшої задоволеності партнерів шлюбом?

Обґрунтуйте вашу відповідь.

3. Який тип батьківського ставлення до дитини позначений недостатнім піклуванням і контролем за поведінкою дитини? Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю виховання?

4. Якими методами можна діагностувати порушення у сімейних стосунках? Проведіть обстеження сім'ї (на вибір) за однією з методик і проаналізуйте результати обстеження.

5. У чому полягають відмінності між психологічним консультуванням і психотерапією?

Обґрунтуйте вашу відповідь.

Варіант 3

1. Які функції сім'ї ви знаєте? Чи існує поміж них провідна?

Обґрунтуйте вашу відповідь.

2. Зазначте, які мотиви одруження, як правило, є оптимальними для подальшої задоволеності шлюбом:

- 1) побутово-господарчий;
- 2) інтимно-особистісний;
- 3) морально-психологічний;
- 4) сімейно-батьківський;
- 5) жодний з перелічених.

Обґрунтуйте вашу відповідь.

3. Якому стилю виховання характерне ігнорування потреб дитини, незадоволення нею, часто — жорстоке поводження?

Обґрунтуйте вашу відповідь. Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю виховання?

4. Проведіть діагностику особливостей сімейного виховання за опитувальником С. Ейдеміллера (див. додаток 3 до № 4 зі списку літератури). Результати проаналізуйте.

5. Яка з наведених нижче характеристик свідчить про дисфункцію сім'ї:

- 1) ієрархія ролей;
- 2) внутрішні кордони;
- 3) ціннісно-орієнтаційна єдність;
- 4) персеверація;
- 5) міжпоколінні коаліції.

У чому полягає сутність цієї дисфункції?

Обґрунтуйте вашу відповідь.

Варіант 4

1. Дайте характеристику сім'ї як соціальної групи. До яких з відомих вам різновидів соціальної групи її можна віднести?

2. Зазначте, які з наведених факторів, як правило, сприяють стабільності та благополуччю шлюбу:

- 1) подібність поглядів на розподіл ролей одного з подружжя і його батьків;
- 2) орієнтація на побут і комфорт хоча б одного з подружжя;
- 3) орієнтація на народження і виховання дитини хоча б одного з подружжя;
- 4) узгодженість шлюбно-сімейної мотивації подружжя;
- 5) орієнтація хоча б одного з подружжя на досягнення сексуального задоволення.

3. Розкрийте сутність такого механізму соціалізації дитини в сім'ї, як ідентифікація. Які поради можна дати батькам, щоб посилити його конструктивний вплив?

4. Проведіть дослідження задоволеності подружжя шлюбом (на вибір). Результати проаналізуйте.

5. Підставою для встановлення дисфункції сім'ї є:

- 1) ієрархія сімейних ролей;
- 2) стадія життєвого циклу сім'ї;
- 3) відсутність оберненої ієрархії;
- 4) розмиті сімейні межі;
- 5) відсутність міжпоколінних коаліцій.

Обґрунтуйте свою відповідь.

Варіант 5

1. Чому сім'ю можна вважати малою соціальною групою? Обґрунтуйте вашу відповідь.

2. Зазначте фактори, які підвищують ефективність сімейного спілкування.

Обґрунтуйте вашу відповідь.

3. Якими є характеристики такого типу батьківського ставлення до дитини, як домінуюча гіперпротекція? Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю виховання?

4. Проведіть дослідження особливостей сімейних стосунків за методикою О. Волкової, Г. Трапезнікової (див. додаток 1 за № 4 зі списку літератури). Результати проаналізуйте (на вибір).

5. Основним засобом психологічного консультування сім'ї є:

- 1) система лікувальних впливів на психіку і організм хворих членів сім'ї;
- 2) спеціальні психотехніки, що насамперед передбачають глибинні особистісні зміни у членів сім'ї;
- 3) певним чином структурований діалог між консультантом і членами сім'ї;
- 4) спеціальні лікувальні препарати, орієнтовані на лікування психосоматичних захворювань;
- 5) спеціальні психотехнічні прийоми, що передбачають насамперед вирішення внутрішніх конфліктів членів сім'ї.

Зазначте правильне твердження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Психологічна сутність сім'ї як малої соціальної групи.
2. Відмінності сім'ї від інших малих соціальних груп.
3. Функції сім'ї, їх характеристика.
4. Типологія сім'ї.
5. Психологічна структура сім'ї.
6. Етапи життєдіяльності сім'ї; їх стисла характеристика.
7. Психологічні проблеми кожної фази сімейного життя; їх стисла характеристика.
8. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї.
9. Шлюб і сім'я. Психологічні умови стабільного шлюбу.
10. Мотивація шлюбно-сімейних стосунків та її особливості.
11. Особливості сімейного спілкування як чинник стабільності шлюбу і сім'ї.

12. Подружня сумісність як чинник сімейної стабільності.
13. Особливості подружньої адаптації до сімейного життя.
14. Вторинна негативна адаптація до сімейного життя та умови її подолання.
15. Готовність до взяття шлюбу як чинник його стабільності.
16. Складові готовності особистості до сімейного життя; їх стисла характеристика.
17. Психологічні проблеми підготовки молоді до сімейного життя.
18. Особливості психологічного клімату сім'ї.
19. Подружнє спілкування і його вплив на стабільність сім'ї.
20. Психологічне здоров'я сім'ї.
21. Умови підтримки і розвитку психологічного здоров'я сім'ї.
22. Рівні подружньої сумісності.
23. Фактори стабільності сім'ї.
24. Вплив сім'ї на формування особистості дитини.
25. Механізми сімейної соціалізації.
26. Підкріплення і його роль у становленні особистості дитини. Умови ефективного заохочення дітей батьками.
27. Стилі сімейного виховання та їх характеристика.
28. Тип контролю і дисципліни в сім'ї та його роль у вихованні дитини.
29. Проблема оптимального стилю сімейного виховання.
30. Домінуюча гіперпротекція та її стисла характеристика.
31. Сприяюча гіперпротекція та її стисла характеристика.
32. Гіпопротекція як стиль сімейного виховання.
33. Характеристика типів неадекватного батьківського ставлення.
34. Типові помилки сімейного виховання.
35. Причини неадекватного ставлення батьків до дитини.
36. Психологічні умови оптимізації стосунків батьків з дітьми.
37. Вплив сім'ї на формування батьківських настанов підростаючого покоління.
38. Фактори оптимізації сімейного спілкування.
39. Роль батьківської сім'ї в підготовці підростаючого покоління до сімейного життя.
40. Загальна характеристика методів вивчення сім'ї.
41. Методи психодіагностики сімейних стосунків та їх характеристика.
42. Особливості психодіагностики сім'ї на основі індивідуального підходу.
43. Особливості діагностики сім'ї на основі системного підходу.
44. Діагностика психологічних особливостей подружніх стосунків.

45. Методи вивчення стилів сімейного виховання.
46. Діагностика особливостей психологічного клімату сім'ї.
47. Можливості визначення рівня готовності особистості до сімейного життя.
48. Цілі та завдання психологічної допомоги сім'ї.
49. Відмітні риси психологічного консультування і психотерапії.
50. Види психологічного консультування сім'ї.
51. Принципи психологічного консультування сім'ї.
52. Методи і прийоми психологічного консультування сім'ї.
53. Особливості психокорекції подружніх відносин.
54. Особливості психокорекції стосунків батьків з дітьми дошкільного віку.
55. Психокорекція стосунків батьків з дітьми шкільного віку.
56. Можливості психокорекції стосунків батьків з підлітками.
57. Механізми психокорекції сімейних відносин.
58. Принципи сімейної психотерапії.
59. Стадії сімейної психотерапії.
60. Суть спільної сімейної психотерапії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алешина Ю. Е., Данилин К. Е., Дубовская Е. М.* Семейное и индивидуальное консультирование. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — С. 32–64.
2. *Баярд Р. и Дж.* Ваш беспокойный подросток. — М.: Просвещение, 1991. — 224 с.
3. *Батьків не обирають...* (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні. — К.: А. Л. Д., 1997. — 144 с.
4. *Бондарчук О. І.* Психологія сім'ї: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2001. — 96 с.
5. *Гребенников И. В.* Основы семейной жизни. — М.: Просвещение, 1991. — 158 с.
6. *Добрович А. Б.* Кто в семье психотерапевт? — М.: Знание, 1985. — 80 с.
7. *Захаров А. И.* Неврозы у детей и психотерапия. — СПб.: Союз, 1998. — 336 с.
8. *Каган В. Е.* Преодоление: неконтактный ребенок в семье. — СПб.: Фолиант, 1996. — 158 с.
9. *Ковалев С. В.* Психология современной семьи. — М.: Просвещение, 1988. — 208 с.

10. *Кон И. С.* Психосексуальное развитие и взаимоотношение полов. Психология ранней юности. — М.: Просвещение, 1989. — С. 212–236.
11. *Левицкий В. Н.* Психология семейных отношений. — К.: Феникс, 1991. — 124 с.
12. *Макаренко А. С.* Книга для родителей. — М.: Педагогика, 1988. — 300 с.
13. *Молода сім'я України 90-х.* — К.: А. Л. Д., 1996. — 104 с.
14. *От Я до Мы: Азбука семейной жизни / Сост. В. Ковалев.* — 2-е изд., доп. — М.: Педагогика, 1990. — 336 с.
15. *Пезешкиан Н.* Позитивная семейная психотерапия: Семья как терапевт. — М.: Семья, 1993. — 332 с.
16. *Психологічна допомога сім'ї: Посібник / За ред. З. Г. Кісарчук.* — К.: Вид-во Ін-ту соціології НАН України, 1998. — 181 с.
17. *Сатир В.* Вы и ваша семья: Руководство по личностному росту. — М.: Эксмо-Пресс, 2000. — 320 с.
18. *Семья в кризисном обществе / Под ред. М. С. Мацковского, Е. Ф. Фотеевой.* — М.: Ин-т социологии РАН, 1993. — 96 с.
19. *Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина.* — М.: Педагогика, 1998. — 254 с.
20. *Семья глазами психолога: Сб. методик / Сост. С. Ф. Спичак.* — М.: Воронеж, 1995. — 64 с.
21. *Семья: социально-психологические и этические проблемы: Справочник.* — К.: Политиздат Украины, 1998. — 255 с.
22. *Торохтий В. С.* Психологическое здоровье семьи и пути его изучения // Вестн. психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. — 1996. — № 3, 4; 1997. — № 2.
23. *Уайт К. Г.* Семья и здоровье. — Калининград: Кн. изд-во, 1991. — 239 с.
24. *Эйдемиллер Э. Г.* Методы семейной диагностики и психотерапии: Метод. пособие. — М.: Фолиум, 1996. — 48 с.
25. *Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. У.* Психология и психотерапия семьи. — СПб.: Питер, 1999. — 656 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Навчально-тематичний план вивчення дисципліни “Психологія сім’ї”	4
Програмний матеріал до вивчення дисципліни “Психологія сім’ї”	4
Вказівки до виконання контрольної роботи	7
Завдання для контрольних робіт	7
Питання для самоконтролю	11
Список рекомендованої літератури.....	13

Відповідальний за випуск
Редактор
Комп’ютерна верстка

Н. В. Медведєва
О. Ф. Пінчук
Т. Г. Замура

Зам. № ВКЦ-1108

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП